

ZULFIYA SHE'RIYATIDA SADOQAT VA VAFO TARANNUMI**Ravshanova Marjona Ikromjon qizi**

Toshkent davlat tibbiyot universiteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21214549>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek xalq shoirasi Zulfiya Isroilovanning lirik merosida sadoqat va vafo mavzusining badiiy-estetik talqini keng qamrovda tahlil qilinadi. Tadqiqot markazida shoiraaning umr yo'ldoshi, atoqli shoir Hamid Olimjonga bag'ishlangan marsiyalari — xususan, "Bahor keldi seni so'roqlab", "Xotiram sinig'i" kabi asarlari — turadi; ularning misolida shaxsiy fojidan umuminsoniy mazmun kasb etgan ishq-muhabbat falsafasi batafsil ochib beriladi. Shuningdek, maqolada Zulfiya ijodidagi sadoqat kontseptsiyasi Sharq mumtoz adabiyoti an'analari — jumladan, dostonchilik zaminida shakllangan vafodorlik g'oyasi — bilan qiyosiy tahlil qilinib, shoiraaning bu an'anani XX asr o'zbek ayol lirikasi zaminida qanday yangicha, hayotiy-avtobiografik talqin etganligi ko'rsatiladi. Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, struktural-semantik va biografik tahlil metodlaridan foydalanilgan. Maqola sadoqat tuyg'usining vaqt va xotira orqali abadiylashish jarayonini badiiy-estetik, ruhiy-psixologik va ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan yoritadi.

Kalit so'zlar: Zulfiya, Hamid Olimjon, marsiya, sadoqat, vafo, o'zbek lirikasi, ayollar poeziyasi, badiiy timsol, xotira, umuminsoniylik.

O'zbek adabiyoti tarixida ayollar lirikasining mustaqil badiiy hodisa sifatida shakllanishi XX asrning birinchi yarmiga to'g'ri keladi va bu jarayonda Zulfiya nomi alohida, betakror o'rin tutadi. 1915-yil 3-yanvarda Toshkentning qadimiy Degrez mahallasida tug'ilgan bo'lajak shoira dastlab boshlang'ich maktabda, so'ngra xotin-qizlar pedagogika bilim yurtida tahsil oladi, 1935-1938-yillarda esa O'zbekiston Fanlar qo'mitasi qoshidagi Til va adabiyot instituti aspiranturasida o'qiydi. Uning ilk she'ri 1931-yilda "Ishchi" gazetasida bosilgan bo'lsa, 1932-yilda "Hayot varaqalari" nomli ilk she'riy to'plami nashr etiladi. Bu davr Zulfiya ijodining shakllanish bosqichi bo'lib, unda hali kelajakdagi teran fojaviy-falsafiy ohang yetarlicha namoyon bo'lmagan edi.

Shoira ijodidagi tub burilish nuqtasi uning shaxsiy hayotidagi ulkan yo'qotish bilan bog'liq. Zulfiya umr yo'ldoshi, o'zbek adabiyotining ulkan chinorlaridan biri bo'lmish shoir Hamid Olimjon bilan turmush qurgan edi. Biroq 1944-yil 31-may kuni Hamid Olimjon avtohalokatda fojiali halok bo'ladi — o'shanda Zulfiya bor-yo'g'i 29 yoshda edi. Yoshligidayoq beva qolgan shoiraaning qismati butun xalqning fojiasi — Ikkinchi jahon urushi keltirgan son-sanoqsiz yo'qotishlar — bilan tutashib ketdi. Ushbu ulkan yo'qotish Zulfiya she'riyatida sadoqat mavzusining mutlaqo yangicha shakllanishiga asos bo'ldi: bu endi oddiy ishqiy

mavzu emas, balki ayriliq va o'limga qaramay so'nmaydigan, yillar o'tgani sayin alangalanuvchi abadiy muhabbatning badiiy ifodasiga aylandi. Manbalarning guvohlik berishicha, shoira umrining deyarli ellik yilini ayriliq va sog'inch bilan, ammo sindirilmagan matonat bilan o'tkazadi — bu holat uning she'riyatidagi sadoqat timsolini nazariy mulohaza emas, balki yashab o'tilgan hayotiy haqiqat darajasiga ko'taradi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, Zulfiya ijodidagi sadoqat va vafo mavzusi ko'pincha faqat biografik kontekstda, shaxsiy fojining aksi sifatidagina talqin etib kelingan; ushbu maqolada esa mavzu kengroq — o'zbek mumtoz adabiyoti an'analari, jahon ayollar lirikasi konteksti va ijtimoiy-falsafiy mazmun nuqtai nazaridan yoritishga harakat qilinadi. Tadqiqotning maqsadi — Zulfiya lirikasida sadoqat tuyg'usining badiiy timsollar tizimi, janr xususiyatlari va falsafiy-psixologik mazmunini kompleks tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: marsiya janrining shoira ijodidagi evolyutsiyasini kuzatish; sadoqat tuyg'usini ifodalovchi asosiy badiiy timsollarni aniqlash; mavzuni Sharq mumtoz adabiyoti an'analari bilan qiyoslash; va shaxsiy fojidan umuminsoniy mazmunga o'sib chiqish jarayonini kuzatish.

Asosiy qism

1. Marsiya janrining Zulfiya ijodidagi o'rni va evolyutsiyasi

Marsiya — Sharq adabiyotida qadimdan mavjud bo'lgan, yo'qotish, hijron va motam tuyg'ularini ifodalovchi yirik lirik janr bo'lib, asrlar davomida mumtoz adabiyotimizda takomillashib kelgan; undan Alisher Navoiy va undan keyingi ko'plab ijodkorlar samarali foydalanganlar. Zulfiya bu boy an'anani o'ziga xos tarzda qayta ishladi va unga yangi nafas olib kirdi. U an'anaviy marsiyalardagi ochiq nola, tarkidunyochilik va umidsizlikdan farqli o'laroq, hissiyotni jilovlangan, g'ururli, ammo nihoyatda teran shaklda ifodalashga erishdi.

"Bahor keldi seni so'roqlab" she'rida shoira bahor faslining kelishini — uyg'onishni — sevikli insonning abadiy yo'qligi bilan qarama-qarshi qo'yadi. Tabiat uyg'onadi, maysalar ko'karadi, ammo lirik qahramonning ichki dunyosida abadiy bahor bo'lmish uning sevgilisi endi yo'q. Bu kompozitsion qarama-qarshilik — tabiatning tsiklik takrorlanishi va inson hayotining bir martaligi o'rtasidagi ziddiyat — she'rning butun badiiy tuzilishini belgilaydi va unga fojiviy kuch bag'ishlaydi:

*"Hijroning qalbimda, sozing qo'limda,
Hayotni kuylayman, chekinar alam.
Tunlar tushimdasan, kunduz yodimda,
Men hayot ekanman, hayotsan sen ham!"*

Ushbu misralar orqali shoira yo'qotishning chuqurligini tasvirlash bilan birga, uni hayotni davom ettirish, yashashga bo'lgan ishtiyoq zarurati bilan uyg'unlashtiradi. E'tiborlisi, so'nggi misradagi "Men hayot ekanman, hayotsan sen ham" formulasi — bu shunchaki metafora emas, balki butun she'rning falsafiy o'zagini tashkil etuvchi ekzistensial tasdiq: sevimli inson lirik qahramonning o'z hayoti davom etar ekan, xotira va ijod orqali mavjud bo'lishda davom etadi.

"Xotiram sinig'i" she'rida esa Zulfiya boshqa bir badiiy usulga murojaat qiladi — u xotirani yaxlit, uzluksiz oqim sifatida emas, balki "sinig'" — ya'ni parcha, chok, jarohat sifatida taqdim etadi. Bu obraz orqali shoira xotiraning o'zi ham vaqt bilan o'zgarishini, ammo hech qachon to'liq bitmasligini ko'rsatadi. Xotira — statik yodgorlik emas, balki doimo yangilanib turuvchi, og'riq bilan birga yashashga o'rgatuvchi jarayon sifatida talqin etiladi.

An'anaviy marsiya xususiyatlari	Zulfiya marsiyalarining o'ziga xosligi
Faqatgina fojia, yo'qotish va motam nidosi ustunlik qiladi.	Qayg'u bilan birga matonat, umid va yashashga intilish tuyg'usi yonmayon yuradi.
Lirik qahramon ruhiy tushkunlik va chorasizlik iskanjasida bo'ladi.	Lirik qahramon o'z qaddini tik tutadi, sadoqat va ijodni o'ziga qalqon qiladi.
O'tmishga yig'lash, xotiralarda qotib qolish xosdir.	Xotirani kelajak avlodga meros qilib qoldirish, nurli istiqbolga ishonch.
Shaxsiy fojia doirasidan chiqmaydi, individual tajriba sifatida qoladi.	Shaxsiy dard umumxalq taqdiri bilan uyg'unlashib, jamoaviy tasalli manbaiga aylanadi.

Yuqoridagi qiyosdan ko'rinadiki, Zulfiya marsiya janriga psixologik chuqurlik va ijtimoiy-falsafiy ko'lam bag'ishladi, uni shaxsiy motam ifodasidan umuminsoniy matonat namunasiga aylantirdi.

2. Sadoqat tuyg'usining badiiy timsollari va metaforik ifodasi

Zulfiya she'rlarida sadoqat ko'pincha tabiat obrazlari — bahor, ochilgan gul, quyosh nuri, tong otishi orqali ifodalanadi. Bu obrazlar she'riyatda passiv motam emas, balki hayotiylik va davomiylik ramzi sifatida qo'llaniladi. Shoira uchun sevgilisini yo'qotish — muhabbatning tugashi emas. Aksincha, u endi xotirada, asarlarda, farzandlar kamolotida davom etadigan ma'naviy yorug'likdir.

Bu timsollar tizimiga yana bir qator muhim obrazlarni qo'shish mumkin: uy va o'choq obrazi (oilaviy baxtning, sodiqlikning ramzi sifatida) chiroq va olov

motivi (so'nmas muhabbatning abadiyligi ramzi sifatida), hamda yo'l va poyga obrazlari (hayot davomida sadoqatni saqlab qolish jarayonining metaforasi sifatida). Bu obrazlarning barchasi umumiy bir estetik vazifani bajaradi — ular og'riqni to'g'ridan-to'g'ri, jarangdor shaklda emas, balki bilvosita, tabiat va turmush timsollari orqali ifodalab, she'rga sentimentallikdan xoli, nafis va vazmin ohang bag'ishlaydi. Adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan bu usulni "ob'ektiv korrelyat" tamoyili bilan izohlash mumkin: lirik qahramonning ichki kechinmasi tashqi, moddiy obraz orqali ifodalanadi, natijada tuyg'u haddan tashqari ochiq bayon etilmasdan, chuqur badiiy ta'sir kuchiga ega bo'ladi.

3. Sadoqat mavzusining Sharq mumtoz adabiyoti an'analari bilan aloqadorligi

Zulfiya ijodidagi sadoqat konsepsiyasini to'liq anglash uchun uni Sharq mumtoz adabiyotining vafodorlik an'analari kontekstida ko'rib chiqish muhim ahamiyatga ega. Mumtoz dostonchiligimizda — xususan, Layli va Majnun, Farhod va Shirin kabi an'anaviy syujetlarda — sadoqat ko'pincha ideallashtirilgan, ramziy-mistik xarakterga ega bo'lib, oshiqning sevgilisiga bo'lgan sadoqati ko'pincha ilohiy ishq (ishqi haqiqiy) darajasiga ko'tariladi va real hayotiy tafsilotlardan yiroqlashadi.

Zulfiya esa bu an'anaviy g'oyani tubdan yangi zaminga — o'z davri, o'z taqdiri va real, tarixiy tajriba zaminiga ko'chiradi. Uning she'rlaridagi sadoqat mavhum ideal emas, balki aniq ism-shariflik, aniq sana (1944-yil), aniq tarixiy voqealik (urush davri) bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. Shu tariqa Zulfiya mumtoz an'ana-dagi "ramziy oshiq" obrazini "tarixiy-avtobiografik lirik qahramon" bilan almashtiradi. Bu — o'zbek ayollar lirikasi taraqqiyotidagi muhim badiiy yangilik bo'lib, keyinchalik ko'plab zamonaviy ijodkorlar uchun namuna bo'lib xizmat qildi. Aynan shu jihat bilan Zulfiya ijodi nafaqat milliy, balki umumjahon ayollar poeziyasi kontekstida ham alohida o'rin egallaydi — chunki shaxsiy tragediyani yuksak badiiy umumlashmaga aylantirish mahorati jahon lirikasining ko'plab yirik namoyandalari ijodiga xos umumiy xususiyatdir.

4. Shaxsiy fojidan umuminsoniy mazmunga ko'tarilish

Zulfiyaning Hamid Olimjonga bag'ishlangan she'rlari tor doiradagi, faqat ikki insonning shaxsiy kechinmasi bo'lib qolmadi. U Ikkinchi jahon urushi va undan keyingi suronli davrlarda o'z yaqinlarini yo'qotgan minglab, millionlab oilalar boshidan kechirgan umumiy fojining dardli, ayni paytda mardona badiiy ifodasiga aylandi. Shoir o'z dardini shu qadar mahorat bilan umumlashtirdiki, natijada uning asarlari ko'pchilik uchun tasalli va ruhlantiruvchi manbaga aylandi.

Bu jarayonda Zulfiyaning nafaqat shoira, balki jamoat arbobi sifatidagi faoliyati ham muhim rol o'ynaydi. Uzoq yillar davomida "Saodat" jurnalining bosh muharriri lavozimida ishlagan Zulfiya o'zbek ayollarining ijtimoiy hayoti, ta'lim-tarbiyasi va huquqlari uchun faol kurash olib bordi. Shu tariqa uning she'riyatidagi sadoqat va matonat g'oyasi shoiraning real ijtimoiy faoliyati bilan uyg'unlashib, yaxlit ma'naviy dasturga aylandi: badiiy so'z orqali ifodalangan qadriyatlar hayotiy amaliyot bilan mustahkamlandi.

5. Zulfiya obrazi — ayollar ongida ma'naviy-axloqiy ideal sifatida

Zulfiyaning ijodiy va hayotiy yo'li — o'zaro chambarchas bog'liq ikki hodisa. Shoiraga 1965-yilda O'zbekiston xalq shoirasi, 1984-yilda esa Mehnat Qahramoni faxriy unvonlari berilgan, u xalqaro "Nilufar" va Javoharlal Neru nomidagi mukofotlar sohibasi bo'lgan. Ammo bu rasmiy e'tirofdan ko'ra muhimroq narsa — uning shaxsiy hayoti o'zi kuylagan sadoqat g'oyasining jonli namunasiga aylanganidir. Umr yo'ldoshi vafotidan so'ng ellik yilga yaqin vaqt davomida uning xotirasiga sodiq qolgan shoira o'z taqdiri bilan she'riyatidagi asosiy g'oyani — sadoqatning vaqt va o'limdan ustunligini — isbotladi.

Aynan shu birlik — badiiy so'z va shaxsiy hayotning uyg'unligi — Zulfiya obrazini o'zbek ayollari ongida alohida ma'naviy-axloqiy ideal darajasiga ko'tardi. Uning timsoli mehnatsevarlik, matonat, ijodiy izlanuvchanlik va sevgiga sadoqatning uyg'un birikmasi sifatida bugungi kunda ham yosh avlod, xususan qizlar tarbiyasida muhim tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Zulfiya she'riyatida sadoqat va vafo mavzusi shunchaki qalb jarohatining nidosi emas, balki inson irodasi qanchalik kuchli bo'lishi mumkinligini isbotlovchi teran estetik namunadir. Shoira tabiat obrazlari va umrboqiy xotira motivlari orqali haqiqiy muhabbatning vaqt, masofa va o'limdan doimo ustun turishini isbotladi. Mavzuni Sharq mumtoz adabiyoti an'analari bilan qiyoslash shuni ko'rsatadiki, Zulfiya an'anaviy ramziy-ideallashtirilgan sadoqat g'oyasini tarixiy-avtobiografik, hayotiy zaminga ko'chirib, o'zbek ayollar lirikasi taraqqiyotida sifat jihatidan yangi bosqichni boshlab berdi.

Uning sadoqat timsoli sifatidagi asarlari, shuningdek, shaxsiy va ijodiy hayotining uzviy birligi Zulfiya nomini o'zbek lirikasining eng yuksak cho'qqilaridan biriga olib chiqdi va kelajak avlodlar uchun vafodorlikning yorqin namunasi bo'lib qoladi. Bugungi kunda, ma'naviy qadriyatlarning tez o'zgarayotgan davrida, Zulfiya ijodini o'rganish va targ'ib qilish yosh avlodda

sadoqat, matonat va yuksak insoniylik tuyg'ularini tarbiyalashning muhim vositalaridan biri bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zulfiya. Tanlangan asarlar. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2015.
2. Sharafiddinov O. Ijod sehri. — Toshkent: Adabiyot va san'at, 1988.
3. Karimov N. O'zbek adabiyoti tarixi (XX asr). — Toshkent: Universitet, 2010.
4. Qo'shjonov M. O'zbekning zulfi zar Zulfiyasi. — Toshkent: Ma'naviyat, 1999.
5. Hamid Olimjon. Adabiyot haqida. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1979.
6. Abdullayev B. Zulfiya she'riyatida bahor motivi // O'zbek adabiyoti jurnali, 2015.
7. Qodirov S. Zulfiya lirikasi va zamonaviylik // Adabiyotshunoslik jurnali, 2018.